

◆
Sterio Károly: Gróf Széchenyi István lóháton.

Színezett litográfia, 1857.

Az Andrásy Manó rajza nyomán készült képen a divatos, de kényelmes öltözködést kedvelő Széchenyi korabeli angol polgári ruhákban (kockás nadrág, széles karimájú, ún. kvéker kalap) látható, melyeket Londonban vásároltattott magának. A viselet ábrázolása hiteles, de a beállítás anakronisztikus, hiszen a háttérben a már elkészült Lánchíd látható, miközben a gróf még a híd építésének befejezése előtt a döblingi elmeógyógyintézetbe került.

◆

CSORBA LÁSZLÓ

MIÉRT a „LEGNAGYOB B”?

EGY TISZTELETI NÉV NYOMÁBAN

Amióta emlékezik az emberi közösség, azóta él a szokás, hogy a különleges teljesítményt kitüntető nyelvi formákban ismerik el a kortársak vagy az utókor. Már a homéroszi eposzokban megjelenik az állandó, díszítő jelző – görög–latin kifejezéssel: epitheton ornans –, hogy hőséges kíséreként jelezze az olvasónak valamely személy vagy jelenség különlegességét, fontosságát. Történelmi szereplők is e mintát követve kaphatnak tiszteleti nevet, amely sokszor „ércnél maradandóbb” emlékműve lesz alkotó – vagy nagy néha romboló – tehetségüknek.

A magyar történelmi emlékezet is így keresztelte el Anjou I. Lajos királyt „nagy”-nak, Hunyadi Mátyást „igazságos”-nak, Zrínyi Miklóst „szigetvári hős”-nek, Simonyi őbestert a „legvitézebb huszár”-nak. Most a talán leghíresebb magyar tiszteleti névnek eredünk nyomába. Miért és hogyan kapta meg egyik honfitársunk azt a nevet, melynél szebbet magyar ember nem kaphat soha? És miért hívjuk így még ma is, több mint másfél évszázaddal a „keresztelő” után?

EGY NEVEZETES MEGYEGYÜLÉS

1840. november 19-én fontos kérdésről tanácskoztak nemes Pest vármege közgyűlésének tagjai. Ezen a napon emelkedett szólásra a háromévi börtön sápadtságát még az arcán viselő Kossuth Lajos, hogy köszönetet mondjon az ellenzéki vezérmegyének a kiszabadításáért folytatott áldozatos és kitartó küzdelemért. Az események visszanyúltak 1837 tavaszára, amikor a Habsburg Birodalom politikai vezetése – Klemens Lothar Metternich kancellár irányításával – megelégedte a polgárosodásért és a nemzeti önrendelkezésért küzdő magyar reformellenzék sikereit, és úgy döntött, fizikai terrorral állja útját ellenfeleinek. Előbb az ellenzék népszerű országos vezérét, Wesselényi Miklóst hurcolták fogságba és vádolták meg hűtlenséggel, majd letartóztatták az országgyűlési ifjúság hangadóit, elsőként vezetőjüket, Lovassy Lászlót. Ezután a modern politikai közvélemény megteremtésében kulcsszerepet játszó Kossuth Lajosra került a sor, aki éppen belekezdett új lapja, a megyei és a városi politika híreit egybegyűjtő *Törvényhatósági Tudósítások* országos terjesztésébe.

A hatalmas lendülettel elindított terrorpolitika azonban végső soron nem érte el célját. Az ellenzék éppenséggel erőt merített abból, ahogyan vezérei keményen ellenszegültek az igazságtalan vádaknak és a kíméletlen üldöztesnek. Amire azonban a Deák Ferenc vezette országgyűlési ellenzék elérte a bebörtönzöttek szabadon bocsátását,

sok minden megváltozott. Wesselényit súlyos szembaj támadta meg, és így kényszerűen fel kellett adnia további közéleti tevékenységét, szegény Lovassy pedig beleőrült a börtönben ki-

...kinél nagyobb magyart nemzetem évkönyveiben nem ismerék, s kinek nevét, a Széchenyi István nevet csak buzgó bálával és hű lelkesedéssel emlegetendi minden magyar, amíg lesz magyar.”

állott szenvedésekbe. Kossuth azonban újult erővel tért vissza a politikai küzdőterre. A szólásszabadság védelmében becsülettel végigvívott harca ekkor már országos tekintélyt szerzett számára, ezért gyűltek össze szép számban a megyei urak is, hogy meghallgassák köszönő szavait.

A beszéd adott pillanatában azután elhangzott a következő, nagyszerű mondat: „*valamint egy nagy és fontos téren*

»Miért emel olly magasra, hol nem tarthatom fel magamat.«”

a setétséget utálni már megtanultuk volt fényvillogással ama férfiúnál, kinél századokon ható eredményekben sem nem többet, a nemzet úljonszületésén sikeresben munkást, egyszóval kinél nagyobb magyart nemzetem évkönyveiben nem ismerék, s kinek nevét, a Széchenyi István nevet csak buzgó bálával és hű lelkesedéssel emlegetendi minden magyar, amíg lesz magyar.”

A teremben erre kitört a tapsvihar és az ováció – tanúskodik róla számos kortárs beszámoló. És nemcsak a táblabírák éljeneztek, hanem a karzat is, annak ellenére – tehetjük hozzá –, hogy néhány héttel korábban a gróf a pesti ifjúságot leckéztető írást tett közzé a *Társalkodóban*.

Mindenki örült tehát – kivéve az, akire e szép szavak vonatkoztak. Ezt olvassuk Széchenyi aznap esti naplóbejegyzésében: „*Kossuth megragad egy alkalmat, hogy a legnagyobb magyarnak nevezzen. Dübörgő, hosszú tetszés. Én nem indulok meg. Később: Kossuthnak, »Miért emel olly magasra, hol nem tarthatom fel magamat.«*”

Kijózanító pillanat – a történelmi legendáriumban megőrzött kép, a reformkor két óriásának szellemi-érzelmi találkozása helyett kínos feszengés. A tudományos kutatás ma már pontosan feltárta, miért is nem örült a gróf e kitüntető elnevezésnek. Kossuth ugyanis beszédében nem Széchenyi apoteózisát kívánta elzengeni, hanem a maga életútjának a reformokkal való összekapcsolásáról szólt, és ennek során említette meg a másik halhatatlan érdemeit. Szinte népmesei „technikával” mutatta be önmagát

A Lánchíd építésének első tele. Barabás Miklós akvarellje, 1841.

A kép bal oldalán látható, oszlopos készülékek azok a cölöpverő gépek, amelyekkel a hídpillérek alapját adó szlavóniai tölgyfa cölöpöket a folyóágy talajába beleverték.

mint „érdemtelen hír- s névtelen homályos polgárt”, aki barátai segítségével a reformok pislá mécsesét „egy kis szövétnekke növelte, mely legalább annyi világot adott, hogy éreznők mellett, mi borzalmas nem jó e térszakra is a sötétség”. Mintha csak a mesebeli kisbojtárt hallanánk, aki nekivág a nagyvilágnak, hogy megküzdjön a házathazát fenyegető ellenséggel. Nem kétséges, hogy a börtönt megjárt lapszerkesztőnek minden erkölcsi alapja megvolt ahhoz, hogy az átalakulás ügyét sajátjaként mutassa be. Ám miközben magáról beszélt, ekkor említette meg – még hozzá múlt időben! – Széchenyit, és így lényegében felül- (és kívül-) emelte őt a reformokért küzdők táborán.

A lélekemelő szavak kísérete nem tetszett tehát a grófnak; az, hogy itt végső soron nem róla volt szó, noha őt dicsérték; hogy példakép már csupán, s nem a napi küzdelmek vezére vagy legalábbis osztályosa. Emiatt tovább növekedett Kossuth iránti ellen-szenve – miközben maga a „kereszt-apa” hamarosan megismételte és így tovább nyomatékosította kijelentését 1841-ben megjelent, *Felelet* című röpiratában, amelyben Széchenyinek a *Pesti Hirlap* modorát támadó írása, *A kelet népe* érvelésével vitatkozott. Ebben írja, hogy „Ki korán jó, izoláltan [elszigetelve] áll, 's az egyedülállónak lépteit maradandó hatás nem követheti. [...] A' ki későn jó, fényes nappal gyűjt világot, 's még hálát adhatunk, ha működése csak haszontalan. [...] Gróf Széchenyit a' kor szükségének ha-

Kossuth Lajos.

A Pesti Hirlap szerkesztője, Széchenyi munkásságának méltatója, tiszteleti nevének kitalálója, majd a reformok tartalmáról és a politika modoráról folytatott vitákban fő ellenfele.

talma alkalmas perczen ragadta meg. Ő korának nyelvéné lön; ő a nemzet jobbjai gondolatának szavakat adott. És hatásának titka itt fekszik. [...] Ujjait a' kornak üterére tevő, és megértette lüktetéseit. És ezért, egyenesen ezért tartom én őt legnagyobb magyarnak.”

A röpiratot olvasó kortársak természetesen pontosan ismerték a két politikus közötti feszültséget, sőt, talán azt is megéreztek, hogy a pesti megyegyűlésen elmondott beszéddel immár a re-

formerek új nemzedéke, az 1840-es évek programadói jelentkeztek be a politikai arénába. Ez azonban az elnevezés terjedésében nem okozott fennakadást. A közvélemény örült az alkalomnak, hogy lelkesedhet Széchenyiért, és hamar kikopott az emlékezetből a beszéd konkrét kontextusa. Aki csak hallotta a díszítő és elismerő jelzős szerkezetet, úgy vélte, Kossuth éppen azt fogalmazta meg, amit Széchenyiről mindnyájan gondoltak és elismételve most ki is mondtak. És az elnevezés elindult máig töretlen hódító útjára.

A MAGYAR „CIVILIZÁTOR”

De miért is érezték úgy a kortársak, akik az elnevezést felkapták és terjeszteni kezdték, hogy az igazat hallják, hogy Széchenyire valóban illik ez a fokozhatatlan elismerést tartalmazó állítás? Két tényező kölcsönhatása érvényesült: a gróf valódi tetteinek és annak a korai kultusznak a hatása erősítette fel egymást, amely az államférfit az 1820-as évek közepétől kezdve körbevett és népszerűsítette. Mindkét tényező a korabeli nyilvánosságban a lehető legszélesebb körben terjesztette a gróf tevékenységének eszméit, tennivalóit és eredményeit. Ám nemcsak a részletek gazdagsága hatott, hanem az összefüggések felismerése is: a közönség ekkorra már megértette, hogy Széchenyi zsenialitása éppen ebben mutatkozik meg. A gróf ugyanis jóformán egyetlen reformja-

A Pestet Budával összekötő hajóhid, a háttérben a Lánchíd már épülő, Pest oldali pillérével. Barabás Miklós akvarellje, 1843.

Barabásnak a Duna-part átalakulását bemutató akvarelljei nemcsak szépségükkel hatnak, hanem egyben hűséges képi dokumentumai Széchenyi pesti tevékenységének.

vaslatot sem talált ki saját maga. Az ő erőssége annak felismerése volt, hogy ez a sok tucat lenyűgöző alkotás mi-képp tudja a legszorosabb kapcsolathá-lóban erősíteni egymást, és összessé-gük, szerkezetük miként rajzolja elénk a modern Magyarország új arculatát.

„Közepesülni” kell, vagyis nemzeti centrumra van szükség – hirdette a gróf –, ahol összetalálkozhatnak a vál-tozásra törekvő erők, ahol eszmecse-réjükből modern, kritikai közvéle-mény születik, amely megvitatja a te-endőket és ellenőrzi azok végrehajtá-sát. Ez a központ nemcsak szellemi, hanem fizikai helyszín is, ahová oda kell csábítani a honfitársakat.

Így lóverseny kell, a lótenyésztés gazdasági és katonai érdekein túl fő-

képp azért, hogy az arisztokrácia és a vagyonos réteg ennek révén is össze-gyűljön, és mind több legyen az „esz-mesúrlódásra” az alkalom. Casino kell, tulajdonképpen klub, mint Angliában, mert az a politikai informálódás és vé-leményalkotás ideális helyszíne. Szabá-lyozni kell a Vaskapunál a Dunát, hogy a folyó ne legyen „vak zsák” többé, hanem hullámain a hajók elérjék a ten-gert és Isztambult, és így Pest lehessen a Kelet-Európa és a Balkán felé irá-nyuló nyugati anyagi és szellem ex-port grandiózus elosztóállomása. Híd kell, hogy a középkorias elkülönültsé-güket még őrizgető városkákából a gaz-dasági forgalom és a közlekedés fellen-dülése révén nagyváros és mindezek végső folyományaként igazi magyar fő-

város – Budapest! – szülessen, amely-nek gazdasági ereje akár az egész Habsburg Birodalom uralkodói centru-mát is átcsábíthatja Bécsből a magyar Duna partjára. És emiatt is óbudai ha-jógyár kell, meg hengermalom, főt, a Gellért-hegyen Nemzeti Pantheon, a Duna-parton Nemzeti Színház, gőzha-józás a Balatonon, selyemhernyókat tápláló szederfasorok a falvak főutcáin, a szintén Angliában megismert, folyó-vizes tisztálkodási készülékek a kasté-lyok, polgárlakások, parasztporták fo-lyosóvégein, gázvilágítás, azután csó-nakda és egészségnevelő sportintéz-mények – nem volt olyan szeglete a magyar világnak, ahová ne ajánlott volna valami újat és nagyszerűt a ma-gyar „civilizátor”.

A Lánchíd. George II. Hawkins színes litográfiája, 1840-es évek.

A Lánchíd a maga korában a legmodernebb technikával épült, de Széchenyi nemcsak ezért volt büszke rá, hanem kezdettől az új Magyarország szimbólumának tekintette. Pesti lakását is úgy választotta meg, hogy ablakaiból folyamatosan figyelemmel kísérhesse az építési munkálatokat. A speciális szereléseket részben angol szakmunkások végezték, akik szabad idejükben segítették Széchenyit abban is, hogy meghonosítsa a modern evezőssportokat a pesti Dunán.

EGY NEMZETET MEGTARTANI

Ezt a nagyszerű, komplex látomást ugyanakkor összefogta egy még tágabb gondolatkör: a magyar nemzetről mint ideális közösségről formálódó nézeteinek összessége. A haladás civilizatorikus eszméit belső indíttatásból elsősorban a magyar nemzet mint az ő számára elsődleges közösség életviszonyainak fejlesztése érdekében konkretizálta. Az ember társas lény, csak csoportban képes emberként létezni, és miként az közismert, a 18. század közepe táján az európai társadalmak történetében egy új közösségtípus kezdett kialakulni, amelyet a kortársak – középkori eredetű, de változó értelmű kifejezéssel – nemzetnek neveztek el.

Természetesen mindig is létezett egy-egy csoport számára az az élmény, hogy őket összekötheti a nyelv, a létfenntartás, az átélt tapasztalatok (történelem), továbbá annak közössége, ahogyan mindezt a csoport tagjainak nevelési stratégiáiban, szokásaiban stb. áthagyományozzák utódaikra. A népek (etnikumok) összetartozási élménye azonban – alighanem a polgári átalakulás részeként és eszközeként jelentkező, új típusú kommunikáció hatására – most felerősödött, sokkal szorosabbá vált, még mélyebben tudatosult, új vonásokat vett fel. Széchenyi nemzedéke persze ezzel a csoportpszichológiai folyamattal még nem volt, nem lehetett tisztában, így a maga magyarságát nem történeti jelenségként

élte meg, hanem ugyanolyan teremtett adottságnak tekintette, mint a többi nemzet létét, voltaképp az egész természeti környezetet körülöttünk – a világot, ahogyan azt a *Bibliában* leírtak szerint az isteni gondviselés a semmiből létrehozta.

Mivel azonban a nemzet mint új közösségtípus mintája az egyik legősibb közösségtípus, a vallásos csoport, kezdetől megvolt annak a lehetősége, hogy a nemzet tagjai az új közösségi szolidaritást, a nemzeti érzést nemcsak ősi örökségnek, hanem valamilyen feladatnak is tekintsék, amelyet ugyanolyan erkölcsi kötelesség teljesíteni, mint a *Szentírás* bármely más morális parancsát. Nos, Széchenyi hazafiságának, – a gyermekkori környe-

Széchenyi István képmása, a háttérben Pest-Buda látképe a tervezett Lánchíddal.

Szabó Gyula olajfestménye, 1843.

A Franz Eybl egy évvel korábbi portróját felhasználó kép az első olyan ábrázolás, amely a grófot együtt mutatja legjelentősebb alkotásával.

zet ezer öntudatlan mozzanatában, azok identitásformáló azonosulásában rögzülő – nemzeti érzésének alighanem ez volt a legerősebb sajátossága: izzó erejű erkölcsi elköteleződés és felelősségvállalás annak az isteni küldetésnek a beteljesítésére, mely szerint ha egyszer létrehozta a magyar nemzetet, akkor annak sorsán, sorsa jobbításán az arra hivatottaknak munkálkodniuk kell.

Széchenyi így fogalmazta meg ezt *A kelet népe* lapjain: „Az emberiségnek egy nemzetet megtartani, sajátosságait mint ereklyét megőrizni s szeplőtelen minémiségében kifejteni, nemesíteni erőit, ereinyeit, s így egészen új, eddig nem ismert alakokban kiképezve, vég-céljához, az emberiség feldicsősítéséhez vezetni: kérdem, lehet-e ennél minden kesertől tisztább érzés; hacsak mint hangya ily megdicsősítéshez egy parány-nyal is járulhatni, van-e ennél emberek közt, kiktől lelki örömök el nem zárva, édesb osztályrész?” A hazaszeretet tehát az isteni világtervnek az az „energetikai egysége”, amely az egyes nemzetek – mint az emberiség egyenrangú részei – fejlődését mozgatja, előbbre viszi. Ahogy a *Világban* pontosan kifejtette: „Minél többet s mélyebben tekinték a múlt idők rajzába, mely leghívebb tükre a jövődönnek; minél tisztább világban kezdém látni a jelenkor eseteit: annál erősb hitté vált keblemben, hogy a munkásságnak legnagyobb rugója a honszeretetet, a munkásságnak legbizonyosb követője a gazdagság, erő s erény, s hogy így a közgyarapodás, nemzeti súly s lakosok tiszta erkölcsse honszeretetből fakad leginkább.”

Széchenyinél a haza és haladás gondolata számos ponton, roppant eredeti alakzatokban kapcsolódott össze. Példák száza helyett idézzünk egyet. Mindennapi öltözködésében például előnyben részesítette a kényelmes és célszerű nyugati divatot a kockás nadrágtól a széles karimájú kvéker kalapig – így ábrázolja őt Sterio Károly híres akvarellje is a Duna-parton. Ám eközben ugyanilyen műgonddal törekedett

a báli divat „megmagyarosítására” is! Az 1839. évi farsangi bálra emlékező Podmaniczky Frigyes följegyezte, hogy a táncszünetben Széchenyi így fordult környezetéhez: „»Hanem, uraim, különös dolog előttem, hogy itt szebbnél-szebb idegen táncokat táncolnak, de a legszebb táncot, a mi magyar táncunkat nem!« - »Nincs a tánc-ordnungban [táncrendünkben]!« - szolt egy erős hang a sokaságból. - »Éppen az a hiba! - válaszolta a gróf arra fordulva, honnan a hang jött -, s én nem értem, miért ne lehetne itt a magyar táncot szintúgy jární, mint azokat a többieket? «” A fiatal Orczy István báró azonnal „vette a lapot”, és előbb elropta szólóban, majd a testvérével mutatott be egy tüzes csárdást. Széchenyi - folytatja Podmaniczky - „midőn a fiatal báró gyönyörű hűgával ily szépen és népiesen járták el a magyar nép táncát, s az éppen olyan volt, milyennek ezt ő óhajtotta, boldog volt, s vastag szemöldjei s bajusza dacára is meglátszott arcán a gyönyörködésnek és teljes elégtételnek és egy előre sejtett siker és elégtétel érzetének kifejezése. Számítása sikerült. Ritkán láthatták őt oly derült arccal. A gróf nyájás szavakkal köszönte meg az ifjú bárónak szívességét,

s vele kezét szorítva mondá: »Ez az én táncom.«”

A kortársaknak tehát az volt a tapasztalatuk, hogy a kivételes áttekinthető-képességű, komplex szemléletű, kreatív ötletekkel teli zseni mély erkölcsi elköteleződéssel szentelte életét a magyar nemzet mint a számára isteni küldetéssel kijelölt közösség fölemelésére. Ezt az 1830-as években közismertnek számító tényét és közösségi élményt fogalmazta meg különleges nyomatékkal Kossuth nyelvi telitalálata, így pillanatok alatt elterjedt és közkedvelté vált a hazai nyilvánosságban.

MIT GONDOLT AZ UTÓKOR?

A „legnagyobb magyar” tiszteleti név természetesen nem maradt volna fenn a születésétől máig eltelt 176 esztendőben, ha az újabb és újabb nemzedékek Széchenyi-képében nem éltek volna tovább vagy éppenséggel nem születtek volna frissen olyan vonások, amelyek újra és újra hitelesítették ezt az állítást. Pedig kultusza, amely már életében övezte, a dualizmus korai időszakában nem kapott újabb lendületet,

Széchenyi István Béla fiával megtekinti az épülő Lánchidat.

Sterio Károly színezett litográfiája. A művész az 1850-es években készítette litográfiáját, Andrassy Manó korábbi rajza alapján. A kép azt sugallja, hogy Béla már gyermekként részese lett apja mítoszának, ami azért lehet fontos, mert a fiatal gróftitkos hazafias reménykedés övezte az önkényuralommal szemben állók körében.

mert a bécsi udvarban mindig is maradtak fenntartások a gróffal szemben. Bár budapesti szobrára már a halála után néhány nappal megindult a gyűjtés, éppen húsz esztendő telt el, mire Engel József alkotását felavathatták az Akadémia palotája előtti parktükörben.

Az ezekben az években mindent uraló ún. közjogi kérdés - röviden: Magyarország viszonya Ausztriához - Deák és Kossuth alakját emelte a középpontba, előbbi a kiegyezés védelmezőinek, utóbbi a kritikusainak lett a vezére, majd szimbóluma. Hogy Széchenyi gondolati öröksége révén új pozíciókat lehetne találni e régi vitában, csak a századforduló után került a hazai szellemi élet homlokterébe, olyan méltatók tollán, mint például ifj.

For 1861 Werfer Károly műnyomdája

A NEMZET LEGELSŐ NAPSZÁMOSA.

GRÓF SZÉCHENYI ISTVÁN
született 1792. sept. 20. meghalt 1860. apr. 11.

A nemzet legelső
napszámosa.
Werfer Károly
műnyomdájából, 1860

Andrássy Gyula. Ezt a lehetőséget azután a két világháború között nagy hatású koncepcióvá formálta Szekfű Gyula, a korszak reprezentatív történésze, aki a trianoni katasztrófa magyarázatának szánt nagy jelentőségű munkája, a *Három nemzedék* lapjain a gróft szembeállította a 19. század liberális politikai csoportjaival, és egyenesen minden idők magyar politikája tévedhetetlen útmutatójává, megfellebbezhetetlen erkölcsi mércéjévé avatta.

A második világháború után azonban fordult a kocka. A szovjet segítséggel hatalomra kerülő kommunista csoport felismerte, hogy a szimbolikus politika szintjén múltat kell magának találnia, vagyis törekvéseinek szerves előzményt kell keresnie a magyar történelmi hagyományban. A jól megválasztott múltnak ugyanis azt kellett sugallnia, hogy képviselőjének hatalomra kerülése nem idegen fegyverek erőszakos műve, hanem történelmi szükség-szerűség volt. Széchenyi ekkor e szerepre nem jöhetett szóba, részben a gyűlölt Horthy-korszakban kialakult kultusza miatt, de azért sem, mert a „munkások és parasztok államának” hogyan is lehetne egy arisztokrata a politikai példaképe. Így a Moszkvából hazatérő kommunisták inkább Kossuthot választották, pedig vele is voltak súlyos „bajok”: egyfelől nem volt elég „osztályharcos”, másfelől a függetlenségért folytatott küzdelemmel is kínosan összeforrt a neve. Kossuth személyének kisajátítása tehát csak durva történelmi hazugságok kitalálásával és erőszakos sulykolásával együtt volt lehetséges, így többek között azzal is, hogy Széchenyiből ellenpontként sőt hazaárulót kellett csinálni.

A manipuláció azonban nem tudta tönkretenni Kossuth valódi örökségét: 1956-nak vezérlő csillaga lett a függetlenségért harcoló, demokratikus gondolkodású államférfi. Őt tekintette Nagy Imre is politikai példaképének. A forradalom leverése után így megpecsételődött Kossuth sorsa: az új rezsim sem Rákosiék „hamis”, sem Nagy Imre „igaz” Kossuthját nem használhatta fel múltkereső céljaira. Új hőst kellett találnia. Így került a képbe ismét Széchenyi, akiről 1960-ban, halálának centenáriumán újra engedélyezték a megemlékezést. Történész körökben ekkor már feléledt az igény, hogy újra foglalkozni lehessen a „legnagyobb magyar” életművével. A pártközpontban pedig ráeszméltek arra, hogy Széchenyi megünneplésével két legyet is

üthetnek egy csapásra: egyfelől kapóra jött a gróf bírálata az úgymond megdöglött, „rossz forradalmár” Kossuth ellen, másfelől pedig újra aktuális lett a „magyar civilizátor” mítosza.

Mint tudjuk, a levert forradalomra adott reakcióként elindult a kádárista kísérlet egy „élhetőbb” szocializmus kialakítása érdekében. Ebben a helyzetben a hatalom jól használhatott egy olyan történelmi személyiséget, aki egykor azt mondta: ne foglalkozunk azzal, hogy egy nagy birodalomba tartozunk – törődjünk csak a magunk háza tájával, itt csináljunk korlátozott modernizációt, jobb életkörülményeket stb. Azt hiszem, nem túl nehéz kitalálni, mire kellett emlékeztetnie ennek az „új” Széchenyinek...

1960-ban tehát újra tarthattak akadémiai megemlékezést a gróf haláláról, könyvek jelenhettek meg róla, megkezdődött „politikai” rehabilitációja. Ez a korlátozott új Széchenyi-kultusz azután végigkísérte az egész Kádár-korszakot. Ebbe például jól illeszkedett, hogy az új gazdasági mechanizmus propagandájában is megjelent a reformer Széchenyi alakja.

A hatvanas években már alkotóereje teljében lévő történészgeneráció felismerte, hogy a politika oldaláról megnyílt egy lehetőség, és azt gondolták, hogy ha Széchenyit ebben a szerepkörben mutatják be, az valamiképp ideológiailag erősíti a Moszkvától független magyar „út” esélyét, és így áttelesen az egész magyar társadalom jobb életlehetőségeit szolgálja. Sőt, Széchenyi itt egy még szélesebb összefüggésbe is beleilleszkedett: ekkoriban indult meg a Habsburg Birodalom, a kiegyezés és a dualista rendszer átértékelése. Az ötvenes években Deák művét még az imperialistákkal kötött sőt alkuként ábrázolták. A gazdaságtörténeti kutatások új eredményeinek felfedezése azonban megalapozta a kiigazítást: immár azt hangsúlyozták, hogy az alkukötés mélyebb összefüggések felismeréséből fakadt, és valójában 1848 követeléseiből csak annyi volt reálisan elérhető, amennyi 1867-ben megvalósult. Ez megint csak kapóra jött a pártközpont illetékeseknek: azt sugallta, hogy Magyarország nem önmagában modernizálódik, hanem egy nagyobb egység részeként. Ezt pedig lehetett úgy is érteni, hogy a nagyobb egység a KGST és a szovjet birodalom, amelybe beletartozunk. A történészek tehát jóhiszeműen úgy érezhették, hogy ha azt bizonyítják, milyen kiváló esélyei és

eredményei voltak a magyar modernizációnak a Habsburg Birodalmon belül, és milyen nagyszerű volt Széchenyi koncepciója, aki nem akart ütközni Béccsel, azzal a kádári Magyarországon élők esélyeit is javítják: lám, nem konfrontálódnak Moszkvával, és mégis elviselhetőbb világban élünk, mint a többi szocialista ország lakói.

Ez a lendület persze néha kissé „meghegyezte” a tollat. Nem kétséges, hogy Széchenyinek és Kossuthnak rengeteg vitája volt egymással és nagyon nem szerették egymást. De ezt a vitát a történészek és közírók egy része tovább élte, érzelmileg is túlszínezte, sokakra rákényszerítve a döntést: csak úgy lehet az egyiket elismerni, ha ugyanakkor gyűlöli a másikat. Ez pedig nyilván nagyon jól jött azoknak, akik az '56-tal azonosított Kossuthot háttérbe akarták szorítani a magyar közgondolkodásban. Azok, akik ma Széchenyi egykori vitaellenfelét bántják, és azt hiszik, alábecsülése mindenképpen szükséges ahhoz, hogy a gróft nyugodt szívvel tisztelhessek, sajnos nem is sejtik, hogy voltaképp még mindig a rég letűnt pártközpont manipulatív akarát hajtják végre...

A Kádár-kori Széchenyi-kultusz egyébként hamar kinőtte a hatalom szabta kereteket, mert még a róla elnevezett szocialista brigádok szövetsége is olyan értékeket hirdetett és érvényesített, amelyek végső soron a korban jól ismert „áthallásos” beszéddel kritizálták a pártállami diktatúra silányságait, ostobaságait és embertelenségét. A rendszerváltozás óta pedig a Széchenyi-tisztelet új lendületet vett és napjainkban is dinamikusan terjed.

Áttekintve a „legnagyobb magyar” tiszteleti név eddigi 17 évtizedének történetét, megállapíthatjuk, hogy majd minden korszakban olyan Széchenyiképek szolgált jelzőjéül, amelynek nemhogy csökkent volna, csak tovább fokozódott a ragyogása. Egyedül a sztálinista diktatúra idején, az 1950-es évek első felében szünetelt állami kultusza és minősült „osztályellenségnek”, ám ez csak még tisztelhető tette nevét a diktatúra ellenfeleinek táborában! A magyar emberek máig töretlenül szeretik ezt az elnevezést, szívesen használják, mert egyetértenek Arany Jánosnak a Széchenyi-örökségre vonatkozó, beteljesült jóslatával: „*Nőtön nő tiszta fénye, / amint időben, térben távozik.*” ♦